

Мартовицька Олена Василівна, к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального процесу і організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ

Актуальні питання захисту особи у кримінальному провадженні

За дослідженням, захист прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному провадженні стоїть одним із перших серед завдань, закріплених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1]. У положеннях даної статті закріплено, що завданням кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

З огляду на викладене, саме захист особи є першочерговим завданням під час здійснення кримінального провадження. Насамперед, на наш погляд, це пов'язано з тим, що внаслідок недостатності достовірної інформації на першому етапі проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, певна частина процесуальних рішень слідчого, прокурора ґрунтуються на ймовірних відомостях. При цьому виникає реальна загроза необґрунтованого обмеження прав і свобод, а також заподіяння шкоди охоронюваним законом правам та інтересам. Тому, не виявивши процесуальних порушень вже на початку кримінального провадження, подальше забезпечення захисту прав особи, щодо якої вчинено кримінальне правопорушення, може привести до певних негативних юридичних наслідків. В той же час, незважаючи на це, у чинному КПК України відсутнє законодавче визначення поняття «захист», «право на захист» і у свою чергу, у науковій дискусії з цих питань спостерігається неоднозначність тлумачення цих понять, що приводить до виникнення проблем щодо реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Відтак, підняте питання не втрачає своєї актуальності. У зв'язку з появою у КПК України 2012 р. значної кількості новел виникає потреба у концептуально новому підході до їх теоретичного переосмислення та практичного застосування. За результатами дослідження, визначення поняття «захист» знайшло своє відображення лише у положенні п. 5 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2]. Зокрема, зазначається, що захист це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи

виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, відносно особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. У той же час, у п. 2 ст. 1 цього ж Закону встановлено, що адвокатська діяльність це незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. А пунктом 7 цієї ж статті встановлено, що клієнт це фізична або юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в інтересах яких здійснюється адвокатська діяльність. Аналогічний підхід законодавця ми спостерігаємо і в положенні ч. 1 ст. 20 чинного КПК України «Забезпечення права на захист», де встановлено, що право на захист мають підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України. Більше на законодавчому рівні вказані питання не визначено. В той же час, для порівняння можна привести приклади законодавчого врегулювання понятійного апарату з цих питань у інших країнах. Так, пунктом 7.0.27 ст. 7 КПК Азербайджану закріплено, що захист це процесуальна діяльність, яка здійснюється з метою спростування або пом'якшення обвинувачення, висунутого проти особи, підозрюваного у вчиненні передбаченого кримінальним законом діяння, захисту його прав і свобод, а також відновлення порушених прав і свобод особи, незаконно підданого кримінальному переслідуванню [3]. Так, з проаналізованих положень чинного КПК України можна зробити висновок, що у кримінальному провадженні право на захист мають тільки учасники, які безпосередньо вказані у його положеннях. У зв'язку з цим, виникає логічне питання: чи має потерпілий, юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування та інші право на захист.

Слід наголосити, що в першу чергу, за останні понад 20-років законодавець «захоплювався» акцентом своєї уваги здебільшого стосовно захисту прав підозрюваного, обвинуваченого. Не зважаючи на прийняття чинного КПК України у 2012 році питання захисту окремих учасників кримінального провадження залишились не вирішеними, зокрема це стосується захисту прав потерпілого. Так, його захистом може займатись не захисник-адвокат, а захисник-представник, що значно звужує права і обов'язки щодо захисту потерпілого. Стосовно дослідженого питання Н. В. Михайлова зазначила, що захист потерпілого це сенс кримінального процесу. Практично зі становленням Київської Русі виник правовий інститут потерпілого, відновленню порушених прав якого на усьому історичному шляху приділялась належна увага [4, с. 203], що пов'язано з тим, що сучасне

кримінальне провадження є досить складною системою процесуальних правовідносин і процесуальних дій, що потребує свого подальшого вдосконалення й на законодавчому рівні.

На нашу думку, зазначені положення суперечать положенням ч. 1, 2 ст. 24 Конституції України, в якій чітко визначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, а також її ст. 129, де закріплено про рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Така рівність закріплена ще й у пункті 3 ст. 7 «Загальні засади кримінального провадження» чинного КПК України. Зазначене також підтверджується й міжнародними правовими актами. Зокрема, у ст. 7 Загальної декларації прав людини [5] встановлено, що всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом, а у її статті 8 закріплено, що кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих людині Конституцією чи законом. При цьому, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [6] зобов'язує державу забезпечити будь-якій особі ефективний правовий захист у випадку порушення її прав та свобод. Право на захист будь-якої особи, яка цього потребує, забезпечується державою, її компетентними законодавчими, адміністративними чи судовими органами. Посилення правового захисту особи, розширення і зміцнення правових гарантій її прав і свобод в умовах розвитку демократії, а також утвердження незалежної судової влади, як визначального гаранту цих прав і свобод, справедливості і законності є необхідною умовою функціонування демократичної правової держави. Закріплені засади (принципи) мають важливе значення, оскільки це визначальні, фундаментальні та імперативні положення всього кримінального провадження, які покликані захищати права, свободи і законні інтереси кожного учасника кримінального провадження.

Таким чином слід зробити висновок, що в сучасних умовах становлення та розвитку України одним із головних та пріоритетних питань є законодавче закріплення і забезпечення належного та ефективного правового захисту прав і законних інтересів особи, в основу чого покладено загальнолюдський фактор існування. У зв'язку з цим, перед державою стоїть вирішення проблемних питань щодо правового захисту прав, свобод і законних інтересів особи та на законодавчому рівні доцільно закріпити положення, що захист у кримінальному провадженні полягає в пропорційному за обсягом забезпеченні та реалізації прав, свобод і законних інтересів усіх учасників, які залучені до сфери кримінальної процесуальної діяльності, що буде відповідати вимогам міжнародних правових стандартів та засадам (принципам) національного кримінального процесуального та іншого законодавства України.

Література: Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651–VI // Голос України № 90–91 (5340–5341) від 19.05.2012 р. – С. 9–49.

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2013. – № 27. – Ст. 282.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 14.07.2000 г. № 907-IQ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.legislationline.org/downloadactiondownloadid4670fileAzerbaijan_CPC_2000_am2013_ru.pdf.
3. Михайлова Н. В. Інститут захисту прав потерпілого за новим КПК України / Н. В. Михайлова // Право і суспільство. – 2013. – № 2. – С. 203–206.
4. Загальна декларація прав людини : прийнята та проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.